

Denna text är publicerad som

Limberg, Louise & Skoglund, Lena (2015). Biblioteks- och informationsvetenskap. Ingår i *Personliga tillbakablickar över ämnesområden vid Göteborgs universitet*. Göteborgs universitet: Seniorakademien. (Ämneshistorisk dokumentation vid Göteborgs universitet 3.) (ss. 1-11.)

Biblioteks- och informationsvetenskap

Louise Limberg och Lena Skoglund

Inledning

Den första svenska professuren i biblioteks- och informationsvetenskap inrättades vid Göteborgs universitet 1991. Därmed institutionaliserades ämnet biblioteks- och informationsvetenskap som akademisk disciplin i Sverige. Anledningen till att professuren placerades vid Göteborgs universitet (GU) var att den skulle finnas nära Högskolan i Borås (HB) med Institutionen Bibliotekshögskolan (BHS), som sedan 1972 hade monopol på bibliotekarieutbildning i Sverige¹. I samband med utlysningen av den första professuren definierades ämnet av dåvarande Forskningsrådsnämnden (FRN 1989) enligt följande:

/.../ ämnet har sin utgångspunkt i problem kring förmedling av information eller kultur som är lagrad i någon form av dokument. Inom ämnet studeras den process som beroende av syfte och innehåll kan benämnas informationsförsörjning eller kulturförmedling samt bibliotek och andra institutioner med en likartad funktion som medverkar i denna process. Ämnet har anknytningar till en rad andra discipliner inom såväl samhällsvetenskap, humaniora som teknik.

Som framgår av citatet är ämnesdefinitionen bred och huvudsakligen grundad i empiriska intressen för förmedling av information eller kulturella uttryck som lagrats i dokument. Ämnesintresset riktas mot både processer som informationsförmedling och institutioner som bibliotek, som sysslar med lagring, tillgängliggörande och förmedling av dokument med olika slags innehåll.

Vår återblick på ämnets historia såsom den gestaltat sig vid GU/HB har en kronologisk grundstruktur. Genom kronologin kan vi urskilja några genomgående teman som berör dels förhållandet mellan akademi och profession, dels relationen mellan forskningsområdena biblioteksvetenskap (library science) och informationsvetenskap (information science) samt den unika organisatoriska modellen för samverkan mellan GU och HB för att genomföra forskarutbildning av ansenliga dimensioner.

Material som vi grundar vår framställning på utgörs delvis av personliga minnen. Därutöver har vi använt dokument som utredningar (t ex Tengström 1986; SOU 1969:37), texter om bibliotekarieutbildningens och B&I-utbildningarnas historia vid Högskolan i Borås (t ex Fransson 2002) liksom interna dokument från HB och GU. Källmaterialet består också av personliga intervjuer med personer som haft avgörande betydelse för inrättandet av forskarutbildningen och etableringen av ämnet biblioteks- och informationsvetenskap i Sverige.

Det förtjänar att sägas att mycket lite har skrivits om B&I-ämnet historia med fokus på dess institutionalisering som akademisk disciplin i Sverige. Kortare forskningsöversikter finns, i första hand gällande tiden före 1991. Ett mer ambitiöst arbete i form av en magisteruppsats har genomförts vid Uppsala universitet (Pettersson 2004), där det huvudsakliga intresset riktas mot en allmän historik samt en beskrivning av ämnets olika delområden.

¹ Före 1998 var alla professorer i Sverige knutna till universiteten; högskolorna fick inte ha egna professorer.

Återblick: behov och förslag angående biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning, före 1986

Under tidigt 1900-tal började bibliotekarier få en professionell utbildning och denna professionalisering av yrket gick hand i hand med etableringen av studier och forskningsprojekt inom området. Efterkrigstidens starka fokus på teknologisk utveckling för industrins behov innebar att man började tala om en ny specialistfunktion på biblioteken, dokumentalist, för att samla och organisera information på ett nytt och mer proaktivt sätt. Och man började intressera sig för den inriktning av biblioteksverksamheten som man kunde se hade utvecklats i de två stormakterna USA och Sovjetunionen. Här talades om en ny vetenskap "information science" eller "informatica" på ryska, som ett nytt redskap för att skapa de rätta förutsättningarna för vetenskapligt arbete och spetskompetens inom den vid denna tid mycket uppmärksammade rymdindustrin. Det kalla kriget var bl. a. en kamp om vetenskapliga framgångar och 1957 började sovjetiska Sputnikar att cirkulera i rymden. 1969 skickade amerikanerna de första astronauterna till månen.

Samma år publicerades *Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. Betänkande av utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal* (SOU 1969:37). Denna utredning kom att lägga grunden för en utlokalisering av bibliotekarietutbildningen från Stockholm/Solna till Borås, vilket så småningom ledde till att landets första professur i biblioteks- och informationsvetenskap kom att placeras vid Göteborgs universitet. Men redan innan en riksrekryterande högskoleutbildning för bibliotekarier etablerats i Borås hade aktiviteter startats på skilda håll i landet av olika individer och grupper med intresse för biblioteksforskning.

Här fanns bland andra INFORSK vid Umeå universitet med inriktning på studier av informationsvanor och datorbaserad informationssökning och LIBLAB i Linköping med avsikt att satsa på kompetensuppbyggnad i gränsområdet mellan informationsvetenskap och datavetenskap. Vuxenpedagogiska gruppen vid Linköpings universitet sysslade bland annat med forskning om folkbiblioteks- och folkbildningsfrågor. Chalmers Information Technology Centre bedrev forskning med inriktning på att utvärdera hårdvara och mjukvara som redskap för utveckling på biblioteksområdet. KTH:s informations- och dokumentationscentral liksom Karolinska Institutets Medlinetjänster är exempel på svenska databascentra med inriktning mot verksamhetsutveckling kopplad till forskningsinformation. Litteratursociologiska institutionen i Uppsala riktade sitt intresse mot bok- och bibliotekshistoria, bokmarknadsundersökningar och litteraturens och läsandets historia. Avgörande för dessa FoU-aktiviteter var de medel som fanns att söka från några organ som inrättats för att stärka just informationsforskningen: SINFDOK (Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation) och senare DFI (Delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning).

Vid sidan av den akademiska världen agerade yrkesverksamma bibliotekarier från den kommunala verksamheten vid samma tid för att professionalisera yrket och få igång en systematisk biblioteksforskning i Sverige. Aktiviteterna resulterade i en ansökan till Sveriges Allmänna Biblioteksförening om stöd för en utredning om behovet av biblioteksforskning, och en arbetsgrupp tillsattes. Arbetsgruppens arbete avslutades med rapporten *Biblioteksforskning. Förutsättningar och former diskuterade mot bakgrund av material från andra länder* (Persson 1969). I den avslutande sammanfattningen resonerar Persson kring olika modeller för att bygga upp nordisk biblioteksforskning. Hon visar hur starkt samarbetet vid denna tid var mellan framför allt Sverige och Danmark och hon anför att en gemensam forskningsorganisation för alla nordiska länder skulle ge stora ekonomiska fördelar.

Den ovan nämnda och av många efterlängtade utredningen om högskoleutbildning för bibliotekarier leddes av 10 sakkunniga, 9 män och en kvinna. Trots alla ansträngningar från skilda håll att lyfta frågan om biblioteksforskning i samband med denna utredning, står det i direktiven: "Den i olika sammanhang aktualiserade frågan om vetenskaplig verksamhet inom de områden som här behandlas bör inte tas upp av de sakkunniga." (SOU 1969:37, s 13)

De sakkunniga orienterade sig om läget för bibliotekarieutbildning i omvärlden och inte minst i USA, där både forskning och undervisning på området rymdes inom ämnet "information science". I motsats till informationen från omvärlden, där utbildning och forskning knutits samman, utmynnade utredningen i ett förslag att skapa en riksrekryterande yrkesutbildning för alla former av bibliotek: forskningsbibliotek, folkbibliotek, skolbibliotek och företagsbibliotek. Med en grund i eftergymnasial utbildning omfattande 80 poäng (motsvarande två års akademiska studier på heltid) skulle en tvåårig yrkesutbildning erbjudas. Åtta veckors handledd praktik vid bibliotek av olika typer skulle vara en viktig del i utbildningen.

Kommittén hade kommit till slutsatsen att bibliotekshögskolan skulle lokaliseras till Stockholm och få en kapacitet om 900 studerande vid full utbyggnad. Högskolan skulle vara direkt underställd Kungl. Maj:t och ledas av en styrelse med 10 ledamöter, med företrädare för olika berörda intressen. Vid remissbehandlingen av förslaget förordade flera instanser en placering av bibliotekarieutbildningen vid ett universitet, men starka intressenter som Sveriges Allmänna Biblioteksförning, Svenska Folkbibliotekarieförbundet samt Stockholm och Malmö stad pläderade för en särskild institution utanför universitetet. Från Malmö argumenterade man för behovet att ge huvudmän för kommunal biblioteksverksamhet inflytande över utbildningen genom att representeras i dess styrelse, vilket skulle underlättas vid en placering utanför universitetet. Här skönjer vi en kamp mellan motstridiga intressen om vem som skulle ha makten över bibliotekarieutbildningen.

En månad före riksdagsbeslutet om bibliotekarieutbildningen hade finansdepartementet beslutat att utlokalisera 30 myndigheter från storstockholmsområdet. Här föreslogs att Statens provningsanstalt och bibliotekshögskolan skulle till Borås. De två häpnadsväckande förslagen vad gäller bibliotekarieutbildningen, nämligen att skolan skulle placeras i Borås och att den inte fick knytas till en akademisk miljö med forskning, kan förklaras av de politiska strömningarna vid denna tid. Regionalpolitiska motiv att "få hela Sverige att leva" var starka på 70-talet. En orsak till att skolan inte kom att inlemmas i ett universitet kan vara att den professionella yrkeskåren arbetade för att behålla makten och inflytandet över utbildningen, något de kunde förlora, om utbildningen "försvann" in i den akademiska sfären. En därmed sammanhängande förklaring kan vara att man ville kopiera den danska modellen. Den främsta yrkesutbildningen för bibliotekarier i Norden fanns vid denna tid i Köpenhamn vid Den Kongelige Danske Biblioteksskolen som var fristående från universitet och annan högre utbildning och leddes av en rektor som hämtades från bibliotekariekåren och hade en mycket stark bindning till det professionella fältet. Dessa antaganden kräver vidare studier för säkrare kunskap.

Bibliotekarieutbildning – akademisk yrkesutbildning i Borås

Före Bibliotekshögskolans inrättande hade en tydlig rågång upprätthållits mellan utbildning till folkbibliotekarie respektive forskningsbibliotekarie. Den reformerade bibliotekarieutbildningen innebar att alla studenter nu skulle utbildas till ett gemensamt yrke med en specialisering först under fjärde terminen. Tidigare hade blivande forskningsbibliotekarier utbildats genom en inomverksutbildning vid de olika universitetsbiblioteken med erfarna bibliotekarier som lärare och handledare. Folkbibliotekarier hade utbildats vid en av Skolöverstyrelsen anordnad 1-årig kurs i Solna. Gästlärare var bibliotekarier som hämtades från olika bibliotek i landet och ledningen bestod av erfarna bibliotekarier och bibliotekschefer. Båda dessa utbildningsvägar krävde en akademisk grundexamen. När utbildningen hamnade i Borås förlorade professionen delvis kontakt med och inflytande över utbildningen.

Den nya bibliotekarieutbildningen ledde till att professionen, som så starkt varit tillskyndare av en gemensam utbildning för folk- och forskningsbibliotek och till att utbildningen skulle centraliseras till en ort och inte knytas till ett universitet, började kritisera såväl undervisningens innehåll som kvalitet. Kritiken gällde både utbildningens brist på tillräckligt god yrkesförberedelse och samtidigt brist på teori och forskning, den sammanhållna utbildningen för alla bibliotekstyper och Borås monopol på utbildningen. I slutet av 1980-talet krävde Sveriges Allmänna Biblioteksförning och länsbibliotekarierna en översyn av utbildningen med särskild tonvikt på folkbibliotekens behov (Löf 2002).

Eftersom den nya utbildningen inte löste frågan om biblioteksforskning initierades också tidigt försök vid BHS att inleda sådan forskning. En arbetsgrupp tillsattes i slutet av 1970-talet med uppgift att undersöka behovet av forskning vid svenska bibliotek. En enkät sändes ut till 350 bibliotek och ett stort antal biblioteksorganisationer. Responsen var stor och över 300 förslag till projekt/frågeställningar skickades in till Borås. Gruppen lade en rad förslag om fördjupade kontakter med närliggande akademiska ämnen, nordiska biblioteksskolor och internationella B&I-miljöer. En seminarieverksamhet borde starta och forskarkompetent lärarpersonal inbjudas som gästlärare (Högskolan i Borås 1979). Resultatet av förslagen blev blygsamt, huvudsakligen beroende på HB:s mycket knappa resurser såväl akademiskt som ekonomiskt.

Förberedande etableringsfas 1986-1991: dynamisk utveckling

Vid mitten av 1980-talet tog utvecklingen en ny riktning. 1985 utfärdade UHÄ direktiv till en utredning om bibliotekarielinjens forskningsanknytning med hänvisning till att i andra länder fanns institutioner eller professorer i biblioteks- och informationsvetenskap. Utredningen skulle inte utreda forskningsbehoven i stort utan ha som grundläggande utgångspunkt att bibliotekarielinjen skulle vara lokaliserad till Borås. Förslaget skulle innehålla preciserade förslag om formerna för regional samverkan. Kostnaderna för förslagen skulle rymmas inom befintlig budgetram (Tengström, s 5, bil.1). Till ensamutredare utsågs Emin Tengström, som var professor i det tvärvetenskapliga ämnet humanekologi, först vid Chalmers Tekniska Högskola och från 1986 vid GU. Mellan 1986 och 1992 var han prorektor vid GU under Jan Nilssons tid som rektor. Tengström hade en ovanlig akademisk karriär, ursprungligen som latinist och docent i latin, senare som samhällsforskare med ett intresse för kultur och teknik riktat mot framtidsstudier. Både i sin forskning och som akademisk ledare arbetade han målmedvetet för att utveckla tvärvetenskapliga studier, tvärs över traditionella disciplin- och fakultetsgränser.

Tengströms utredning riktade sitt primära intresse mot en forskningsanknytning av bibliotekarieutbildningen och därför mot närhet till Borås. Utredningen föreslog bl.a. "att vid identifieringen [av ämnet/forskningsområdet] urskilja tre delområden, nämligen: 1) biblioteken som informationsomsättande enheter, 2) biblioteken som tjänsteproducerande enheter, 3) biblioteken som kulturfrämjande enheter;" (s. 7). Tengström föreslog också, vilket kom att få avgörande betydelse för den fortsatta utvecklingen, "att ett Centrum för biblioteksforskning" skulle upprättas med lokalisering till Göteborgs universitet. Avsikten var att verksamheten vid detta Centrum skulle bli "en stimulans- och förnyelsekälla" för Bibliotekshögskolan i Borås (s. 8-9). Förslaget omfattade vidare en nämnd för biblioteksforskning om fem ledamöter², inrättandet av en tjänst som föreståndare för detta centrum samt en studieplan för forskarutbildning i ämnet att föreläggas fakultetsnämnden vid GU för godkännande (s. 9-10). Tengströms förslag omsattes i praktisk handling då ett Centrum för biblioteksforskning inrättades 1987 på initiativ av Göteborgs universitet och Högskolan i Borås med placering vid Centrum för tvärvetenskap och därmed knutet till Temanämnden vid GU.

Centrums förste föreståndare blev etnologen Romulo Enmark som kom att spela en avgörande roll i flera sammanhang för ämnets utveckling under det kommande decenniet, bland annat som prefekt för BHS 1993-1997 och prorektor vid HB 1997-2000. Under sin tid som föreståndare startade han tidskriften *Svensk biblioteksforskning* och organiserade och genomförde ett antal forskningskonferenser som i sin tur avsatte publikationer, där den svenska och nordiska biblioteksforskningen presenterades och fick komma till tals (Enmark 1990; 1991; Seldén 1992). Ämnet, så som det beskrevs och formulerades i dessa texter, var brett och öppet. Det kunde handla om olika infallsvinklar på folkbiblioteksverksamhet, bibliotekarieprofessionens framtid, folkbibliotek och demokratiförståelse eller forskningsbibliotekens olika utmaningar. Det kunde också handla om uppbyggnad av databaser och nya bibliotekstjänster med koppling till avancerade system för informationssökning.

² En av dessa var Lena Skoglund, en av författarna till denna text

Karaktäristiskt för Centrums och Enmarks verksamhet var att stor öppenhet rådde utan begränsning mot vare sig särskilda bibliotekstyper eller mot vilken typ av dokument som förmedlades via olika processer. Öppenheten gällde inte minst de forskare vid olika universitet som tidigare bedrivit forskning på B&I-området, som INFORSK, LIBLAB (jfr ovan) och litteratursociologi i Uppsala. Detta återspeglas tydligt i de första årgångarna av tidskriften *Svensk Biblioteksforskning* som innehåller och diskuterar B&I-forskning med påfallande bredd och variation såväl empiriskt som teoretiskt. Också i sina texter driver Enmark en linje för det nya ämnet, där han förespråkar en öppen och flervetenskaplig hållning som fångar in fler dimensioner i bibliotekens komplexa verksamhet än dem som ryms inom det anglosaxiska informationsvetenskapliga paradigmet (Enmark 1991).

Finansiering av biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning var under många år en öppen fråga, eftersom ämnet inte fanns på den vetenskapliga kartan och därmed inte hade någon etablerad resurs för forskningsfinansiering. Delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning (DFI) hade inrättats 1979 med en tydlig inriktning mot informationsförsörjning i vid bemärkelse, präglad av den teknikoptimism som rådde under 1970-talet. De gav bland annat medel till ett antal av tidigare nämnda forskningsprogram som INFORSK och LIBLAB. Under 1980-talet skedde en viss omprövning av behoven av forskning på biblioteks- och informationsområdet, säkert influerad av Emin Tengströms utredning om biblioteksforskning (1986), vilket innebar att DFI lades ner och att Forskningsrådsnämnden (FRN) 1988 fick ansvar för fördelning av medel till biblioteksforskning. "Gensvaret på vår första utlysning var lite som att öppna en dammlucka" säger Jan Hagerlid, ansvarig för FRN:s forskningsprogram, vid konferensen "Folkbibliotek i flervetenskaplig belysning" 1989 (Hagerlid 1990, s. 12).

FRN fick också uppdraget att utreda institutionaliseringen av forskningsområdet vilket ledde till förslaget att inrätta en professur i biblioteks- och informationsvetenskap vid Göteborgs universitet från 1991 (Forskningsrådsnämnden 1989). Riksdagen fattade det avgörande beslutet och därefter kungjordes utlysningen av professuren med ämnesbeskrivningen så som den lyder i kapitlets inledande citat.

Disciplinen etablerad: 1991- 1994

I och med utlysningen av den första professuren med säte vid Göteborgs universitet påbörjades rekrytering av en professor. Tillsättning med sakkunniggranskningar och beslut drog ut på tiden. För att trots detta initiera och driva en kvalificerad ledning av forskningsverksamheten i B&I utnämndes en tillförordnad professor, Erland Munch-Petersen från Biblioteksskolan i Köpenhamn. Munch-Petersen inledde arbetet dels genom att starta och leda doktorandkurser, dels genom att i samverkan med Temanämnden för tvärvetenskap anta doktorander. Under vårterminen 1993 antogs de sex första doktoranderna, fyra män och två kvinnor³. Doktoranderna var i detta skede finansierade via olika medel, exempelvis FRN och Högskolan i Borås, dock inga från Temanämnden eller GU. Lärare i de olika kurserna rekryterades från olika svenska och nordiska universitet. Den första disputationen i ämnet ägde rum vid GU redan vårterminen 1993, då Birger Hjørland lade fram sin avhandling *Emnerepræsentation og informationssøgning: bidrag til en teori på kundskabsteoretisk grundlag*. Hjørland var verksam vid Biblioteksskolan i Köpenhamn, som vid den tiden inte hade egna rättigheter för forskarexamen. Han kom sedermera att verka som professor vid BHS från 1999 och några år in på 2000-talet.

Samverkan för en komplett akademisk miljö

Våren 1993 fanns Sveriges enda forskarutbildning i biblioteks- och informationsvetenskap vid Göteborgs universitet, medan den enda grundutbildningen fanns vid Högskolan i Borås. I Västsverige fanns därmed goda förutsättningar för att skapa en komplett akademisk miljö genom nära samverkan mellan HB och GU.

³ En av dessa var Louise Limberg, en av författarna till denna text.

I högskolans omvärld fattades vid denna tid politiska beslut som skulle komma att få omvälvande betydelse för utvecklingen av en komplett akademisk miljö. Under Per Unckels tid som utbildningsminister reformerades det svenska högskolesystemet radikalt genom att en ny examensordning infördes, där ca 300 (av 330) yrkesexamina avskaffades och utbildningarna sammanfördes i ett generellt examenssystem med nivåerna kandidat, magister och doktorsexamen. Det blev också fritt för olika högskolor och universitet att själva fatta beslut om vilka utbildningar de skulle ge inom sin budgetram. Den nya examensordningen innebar att all högre utbildning skulle vila på vetenskaplig grund och att studenterna därigenom skulle tillägna sig ett kritiskt och analytiskt förhållningssätt till kommande yrkesverksamhet. Reformen innebar att den tidigare bibliotekarieexamen avskaffades för att ersättas av ämnesutbildning för kandidat- och magisterexamen. En grund för detta fanns i den något år gamla professuren i B&I och därmed ett akademiskt ämne vid GU. HB valde att fortsätta att satsa på utbildningar i biblioteks- och informationsvetenskap i ungefär samma omfattning som tidigare. Detta i sin tur ledde till en radikal reformering av grundutbildningen i Borås, där bibliotekarielinjen ersattes av magisterutbildning i biblioteks- och informationsvetenskap. Samtidigt tillkom B&I-utbildningar vid universiteten i Lund och Umeå, liksom några år senare i Uppsala. Därmed hade HB inte längre monopol på bibliotekarieutbildningar i Sverige. År 1995 fick HB egna magisterrättigheter i ämnet. Under 1990-talet byggde Bibliotekshögskolan och Centrum för biblioteks- och informationsvetenskap successivt upp ett samarbete som innehöll en enhet för forskning och forskarutbildning vid GU och en ämnesinriktad och forskningsförberedande grundutbildning vid HB. Den nya examensordningen skapade möjligheter för och behov av fördjupad och mer formell samverkan mellan HB och GU på B&I-området.

Efter åtskilliga år av utredande, förslag och remissomgångar, där intressenter på olika nivåer vid GU och HB fått yttra sig undertecknades till sist 1998 ett avtal mellan Göteborgs universitet och Högskolan i Borås företrädda av rektorerna vid respektive lärosäte, Bo Samulesson och Anders Fransson. Avtalet var unikt i sitt slag inom det svenska högskoleväsendet och innebar att en gemensam enhet benämnd Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan inrättades. Den gemensamma enheten bestod i sin tur av de två institutionerna Biblioteks- och informationsvetenskap vid GU samt Bibliotekshögskolan vid HB (Göteborgs universitet och Högskolan i Borås 1998). Organisationen fick två enhetsnämnder, en för grundutbildningen vid HB och en för forskning och forskarutbildning vid GU. Nämndernas viktigaste uppgift angavs vara att ge förslag till utbildningsutbud och att fatta beslut om utbildningsinnehåll inom sina respektive ansvarsområden. Utbildningsplaner för grundutbildningen skulle fastställas av FoU-nämnden vid HB, medan studieplaner för forskarutbildningen skulle fastställas av samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden⁴ vid GU. Till avtalet som gällde från 1999-01-01 knöts besluts- och delegationsordning liksom ekonomiska och administrativa överenskommelser. I och med detta avtal skapades den eftersträvade kompletta akademiska miljön i biblioteks- och informationsvetenskap. Geografiskt skedde huvuddelen av verksamheten vid HB med tillgång till ett antal arbetsrum vid GU:s samhällsvetenskapliga fakultet i Haga.

Avtalet omförhandlades 2002, efter tillträde av ny rektor vid högskolan, då HB:s profil skulle omskapas till ett så kallat "professionslärosäte". Det reviderade avtalet 2002 innebar i första hand en anpassning till HB:s nya institutionsorganisation samtidigt som man var angelägen om att behålla de fördelar som samarbetet dittills hade inneburit.

Utvecklad forskningsmiljö

Lars Höglund tillträdde som förste ordinarie innehavare av professuren 1994. Han kom från Umeå universitet, där han varit knuten till INFORSK-gruppen. Han mötte sex redan antagna doktorander, då han tillträdde, och var givetvis intresserad av att både anta nya doktorander och att på andra sätt stärka forskningen. Medel och möjligheter för utveckling av forskarutbildningen kom från olika håll, och inte sällan efter hårda ansträngningar från de ansvariga vid HB och GU. Samhällsvetenskapliga fakulteten vid GU inrättade en doktorandtjänst. En generös donation från Sveriges Allmänna Biblioteksforening (SAB) 1997 bekostade fem doktorandtjänster. HB

⁴ Forskarutbildningen och professuren vid GU flyttade från Temanämnden till samhällsvetenskapliga fakulteten strax efter Lars Höglunds tillträde till professuren.

anslog ytterligare medel till forskarutbildning i form av doktorandtjänster. Medel tillkom också genom externt finansierade forskningsprojekt från FRN och Riksbankens Jubileumsfond. Detta innebar att under några år mer än fördubblades antalet doktorander och en mycket aktiv forskningsmiljö utvecklades med det högre seminariet i centrum, där både doktoranders och seniora forskares texter presenterades och diskuterades. Till seminariet inbjöds också forskare utifrån, vilket innebar att doktoranderna redan under sin utbildning fick möta internationellt kända B&I-forskare. Doktorandkurser genomfördes, ibland i B&I:s/BHS egen regi, ibland i samverkan mellan de nordiska och baltiska B&I-institutionerna och med medel från NordForsk.

Ytterligare förstärkning av ämnets akademiska status skedde genom att den gemensamma enheten B&I/BHS stod som värd för både nordiska och internationella forskningskonferenser under åren kring millennieskiftet, vilket bidrog till att placera den svenska B&I-forskningen på den internationella kartan.

Ännu ett politiskt beslut kom att få stor betydelse i sammanhanget, då högskolorna i och med den nya högskoleförordningen 1998, fick tillåtelse att utnämna egna professorer. Om det fanns medel kunde HB därmed rekrytera egna professorer, vilket också skedde i snabb takt. Resurser skapades bland annat genom den ovan nämnda donationen från SAB och genom den sista s.k. Tham-professuren som gick till HB för en professur i biblioteks- och informationsvetenskap. Det medförde att vid HB:s första professorsinstallation i mars 2000 installerades inte mindre än fyra nya professorer i biblioteks- och informationsvetenskap, ett mycket högtidligt tillfälle i både HB:s och BHS historia. En av de nya professorerna var Birger Hjørland, som varit den förste att disputera i ämnet vid GU sju år tidigare (jfr ovan).

Ämnet biblioteks- och informationsvetenskap

De tidiga diskussionerna om forskning på biblioteksområdet uppehöll sig mycket vid frågan om studierna skulle inriktas mot institutioner som bibliotek eller mot processer som informationssökning och organisering och lagring av information. Emin Tengström tolkade sitt utredningsuppdrag (1986) som att det skulle handla om en forskningsanknytning till den dåvarande bibliotekarielinjen i Borås och därmed skulle inriktas mot biblioteksforskning. Den ämnesdefinition som knöts till utlysningen av den första professuren och formulerades av FRN inriktades mot både processer ”som informationsförsörjning eller kulturförmedling” och mot ”bibliotek och andra institutioner... som medverkar i denna process” (FRN 1989). FRN framhöll vidare att ämnet hade anknytningar till en rad andra discipliner inom olika fakultetsområden som samhällsvetenskap, humaniora och teknik. Vi har också sett att Centrum för biblioteksforskning från starten knöts till den tvärvetenskapliga forskningen under Temanämnden vid GU. Det är ingen tvekan om att biblioteks- och informationsvetenskap är ett brett ämne, oftast omtalat som flervetenskapligt. Från ämnets etablering vid GU och i samverkan med BHS har genomgående en stor bredd upprätthållits. Under en intervju nyligen, i ett försök att rekapitulera ämnets historia och bredd, säger Lars Höglund:

Det framstod som två spår, det ena var BHS och bibliotek och det andra var industrin och databaserna och de förenades då, i anslutning till att man inrättade professuren. Ämnet och mycket av forskningen har sedan tenderat att följa databasutvecklingen som successivt täckt in allt fler områden, och med Internet närmast exploderat. (Lars Höglund intervju, 2014-11-14)

Ämnets bredd har upprätthållits i såväl grundutbildning som forskarutbildning genom en inriktning mot ett antal delområden som också återfinns internationellt. Bredden vid GU/HB illustreras i hög grad av de 25 avhandlingar som lagts fram för disputation mellan 1993 och 2010. De har behandlat skiftande ämnen som kunskapsorganisation, norsk och svensk kulturpolitik, samspel mellan informationssökning och lärande, informationshantering i organisationer, bibliometri, vetenskapliga online-tidskrifter, biblioteksbyggnader eller utveckling av informationssystem för bibliotek. Ämnet beskrivs vid HB numera gärna med tre tyngdpunkter: i) informationsanvändning/informationsbeteende, ii) digitalisering och digitala bibliotek, samt iii) biblioteks- och informationstjänster i kultur- och informationspolitisk kontext (Högskolan i Borås 2010, s. 25-26).

Sedan 2010 har delområdet "social media studies" (SMS) utvecklats och profilerats. Inom detta område studeras olika aspekter på hur sociala medier förändrar verksamheter i samhället som produktion, konsumtion, sökning, delning och användning av information och hur de förändrade informationsvanorna påverkar grundläggande samhällsnormer för politik, demokrati, aktivism, kulturskapande och kulturupplevelser. Denna forskningsinriktning motiveras också av att bibliotek ofta varit ledande i att tidigt anamma olika plattformar för sociala medier i sina verksamheter.

Då möjligheten öppnade sig i och med den nya högskoleförordningen 2010 för högskolor att söka examensrättigheter på forskarutbildningsnivå, ansökte Högskolan i Borås om rättigheter på fyra olika områden, däribland biblioteks- och informationsvetenskap. Ansökan blev beviljad, vilket betyder att från 2011 har HB egna rättigheter att utfärda doktorsexamen. Detta bekräftades genom att den första disputationen vid HB ägde rum i biblioteks- och informationsvetenskap våren 2011. Sedan dess har ytterligare nio avhandlingar lagts fram för disputation i ämnet vid HB och ytterligare åtta doktorander antagits. Att HB fick egna examensrättigheter på forskarnivå innebar att det täta samarbete mellan GU och HB, som pågått och utvecklats under drygt 25 år, i formell mening avbröts. Högskolan i Borås är numera ansvarig för utbildningar på alla nivåer fram till doktorsexamen i ämnet biblioteks- och informationsvetenskap.

Slutsatser

En slutsats av denna historik är att utvecklingen av akademisk verksamhet, inklusive etableringen av nya discipliner, är beroende av målmedvetet och strategiskt arbete från personer med ansvar och intresse för själva disciplinen. Dessa kan vara forskare men också företrädare för olika professioner, i vårt fall främst bibliotekarieprofessionen. Akademiska ledare som dekaner och rektorer är avgörande för att öppna för och forma nya organisationsstrukturer som tillåter nya ämnen att etableras och nya forskare att få ta plats inom akademien. Emin Tengström säger:

Över huvud taget kan jag ju lägga till att när det gäller breda tvärvetenskapliga satsningar, både i Lund och Göteborg, har jag sett att det ofta är rektorsämbetet som ger stödet, medan dekanerna är negativa, för att 'de har tagit resurser från oss'. (Emin Tengström, intervju, 2014-03-03)

Citatet visar att det givetvis också finns spänningar inom akademien mellan olika intressen, som ofta gäller vem som ska betala för en viss förändring. Det är tydligt att B&I-ämnet har åtnjutit stöd från nyckelpersoner som vid tiden var rektorer och pro-rektorer vid både GU och HB. Självfallet har besluten varit beroende av drivande personer vid de olika institutionerna med strategiska mål och visioner för hur ämnet skulle kunna utvecklas och gestaltas.

Vår genomgång har visat på spänningar mellan profession och akademi, i första hand när det gäller form och innehåll för grundutbildning till bibliotekarie. När professuren i biblioteks- och informationsvetenskap inrättades 1991 och yrkesutbildningen för bibliotekarier slopades i samband med högskolereformen 1993, skapades en åtskillnad mellan akademi och profession. Denna åtskillnad tror vi är en förutsättning för att ge forskningen större frihet att inta en kritisk och granskande roll. Den skapar samtidigt förutsättningar för förändrade relationer mellan akademi och profession med potential för fortsatt utveckling.

Vi menar att det är ett intressant bidrag till olika discipliners historia vid Göteborgs universitet att ett ämne, som lokalt befinner sig i Borås, vuxit fram vid GU. Det nära samarbete och det unika avtal som tecknades mellan Göteborgs universitet och Högskolan i Borås för att bygga och utveckla ämnet biblioteks- och informationsvetenskap under 25 år utgör ett inspirerande exempel på hur det är möjligt att utveckla och förändra akademiska ämnesstrukturer som överskrider traditionella discipliner liksom fakultets- och lärosättesgränser.

REFERENSER

Otryckta källor

Intervjuer med Emin Tengström (3 mars 2014), Romulo Enmark (15 juni 2014), Anders Fransson (3 oktober 2014) och Lars Höglund (15 november 2014).

Göteborgs universitet & Högskolan i Borås (1998). Avtal 1998-05-08 Dnr A 3 3881/96.

Högskolan i Borås (2010). *Ansökan om generella examensrättigheter på forskarnivå inom området Biblioteks- och informationsvetenskap*. Dnr 185-10-511.

Högskolan i Borås. (1979). Arbetsgruppen för utarbetande av program för biblioteksforskning.

Övriga källor

Enmark, Romulo (red.). (1990). *Biblioteksstudier. Folkbibliotek i flervetenskaplig belysning*. Göteborgs universitet och Bibliotekshögskolan: Centrum för biblioteksforskning. 1990.

Enmark, Romulo (1991). Biblioteksforskning på nya vägar. *Svensk biblioteksforskning* 1, 25-32.

Enmark, Romulo & Tengström, Emin (1991). Biblioteken och framtiden. Ingår i R. Enmark (red.). *Biblioteken och framtiden. Framtidsdebatten i nordisk bibliotekspress*. Göteborgs universitet och Bibliotekshögskolan: Centrum för biblioteksforskning. (ss. 230-241)

Fransson, Anders. (2002). Från Bologna till Borås. Ingår i A. Fransson (red.). *Hur Knallebygden fick sin akademi: [en bok om Högskolan i Borås första 25 år]*. Borås: Högskolan. (ss. 13-102)

Forskningsrådsnämnden (1989). *Biblioteks- och informationsvetenskap: förslag inför 90-talet*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden (FRN).

Hagerlid, Jan (1990). Folkbiblioteken i flervetenskaplig belysning: en inledning. Ingår i R. Enmark (red.) *Biblioteksstudier. Folkbibliotek i flervetenskaplig belysning*. (ss. 9-14)

Hagerlid, Jan (1991). Frågor och framtidsplaner. FRNs program för biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning. *Svensk biblioteksforskning* 4, 3-16.

Hjørland, Birger (1993). *Emnerepræsentation og informationssøgning: bidrag til en teori på kundskabsteoretisk grundlag*. Borås: Valfrid. Diss. Göteborgs Univ.

Lööf, Staffan (2002). Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Ingår i A. Fransson, (red.). *Hur Knallebygden fick sin akademi: [en bok om Högskolan i Borås första 25 år]*. Borås: Högskolan. (ss. 105-127)

Persson, Eva (1969). *Biblioteksforskning. Förutsättningar och former diskuterade mot bakgrund av material från andra länder*. Lund: Bibliotekstjänst.

Pettersson, Stefan (2004). *Från bibliotekskunskap till biblioteks- och informationsvetenskap*. Uppsala universitet; Institutionen ABM. (Uppsatser inom B&I ; 208).

Seldén, Lars (Red.). (1992). *Biblioteken och framtiden. Bok 2. Nordisk idédebatt. Konferens i Borås 11-13 november 1991*. Göteborg & Borås: Centrum för biblioteks- och informationsvetenskap.

SOU 1969:37. *Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. Betänkande avgivet av utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal*. Stockholm 1969.

Tengström, Emin (1986). *Forskningsanknytning av bibliotekarielinjen vid Högskolan i Borås: förslag till åtgärder*. Stockholm: Univ.- och högskoleämbetet. (UHÄ-rapport ; 1986:1).